

ИСТОРИЈА МЕДИЦИНЕ / HISTORY OF MEDICINE

Др Јован Мијушковић, претеча кардиохирургије у Србији

Душан Велимировић

Научно друштво Србије, Одељење медицинско-биолошких наука, Београд, Србија

САЖЕТАК

Рани почeci кардиохирургије у Србији одвијали су се непосредно по завршетку Другог светског рата, када је прве операције на „затвореном срцу“ на Другој хируршкој клиници у Београду, 1946–47. године обавио проф. др Војислав Стојановић, као и генерал-пуковник, академик проф. др Изидор Папо педесетих година на Војномедицинској академији, такође у Београду.

Операције на „отвореном срцу“, уз примену машине за екстракорпоралну циркулацију, у Србији су почели да раде 1960. године такође пионири српске кардиохирургије В. Стојановић и И. Папо. Прве и најстарије хируршке интервенције на срцу рађене су знатно пре појаве кардиохирургије као хируршке дисциплине. Ове интервенције на „затвореном срцу“ извођене су после повреда срца и рађене су из нужде, као животно спасавајуће.

У раду је посебно дат приказ прве хируршки успешно збринуте повреде срца у Србији, настале после рањавања револверским пројектилом, урађене од стране др Јована Мијушковића, 7. априла 1928. године на хируршком одељењу болнице у Ваљево. У раду је дат приказ из богате стручне биографије др Јована Мијушковића, који је после завршених студија медицине у Бечу, 1917. године, вршио бројне одговорне функције у здравству Србије у периоду од 1919. до 1944. године, и то као управник и шеф хируршких одељења болница у Туприји, Ваљево, шеф хирургије Градске болнице у Београду, професор Медицинског факултета у Београду, министар здравља, све до трагичне погибије, 1944. године.

Кључне речи: кардиохирургија; историја; Србија

УВОД

Кардиохирургија је релативно млада хируршка дисциплина, која се постепено развијала током двадесетог века, да би у његовој другој половини, практично после завршетка Другог светског рата, доживела пун захват и процват [1].

Кардиохирургија у Србији настала је, такође, непосредно по завршетку Другог светског рата и имала је ране почетке у поређењу с рађањем и појавом кардиохирургије у свету. Прве операције на срцу, пре проналаска и примене машине за екстракорпоралну циркулацију („операције на затвореном срцу“) рађене су у периоду 1946–47. на Другој хируршкој клиници Медицинског факултета Универзитета у Београду, која се сматра колевком српске кардиохирургије. Пионир кардиохирургије у Србији, и један међу првим протоганистима у Европи, био је оснивач и први управник Друге хируршке клинике у Београду, професор др Војислав Стојановић [2].

Педесетих година операције на „затвореном срцу“ радиле су се и на Одељењу за грудну хирургију Клинике за хируршке болести Војномедицинске академије (ВМА) у Београду под руководством генерал-пуковника, академика, професора др Изидора Папа [2].

Савремена кардиохирургија настала је проналаском, применом и сталним уса-

вршавањем машине за екстракорпоралну циркулацију, која је омогућила рад на заустављеном, мирном и сувом срцу, што је у великој мери повећало сигурност, прецизност и индикације хируршког рада.

У Србији је прву операцију на „отвореном срцу“ (сутура ASD) урадио професор Стојановић на Другој хируршкој клиници 1960. године, а исте године професор Папо је на Војномедицинској академији хируршки кориговао VSD [2].

У аналима српске хирургије забележено је да је прву успешну операцију збрињавања повреде срца урадио 1928. године, на Хируршком одељењу болнице у Ваљево, хирург др Јован Мијушковић (1886–1944) [3–7].

Циљ рада је да се са кардиохируршког аспекта прикаже прва операција срца урађена у Србији, 1928. године, знатно раније него што је кардиохирургија настала као хируршка дисциплина. Та прва операција срца због повреде револверским пројектилом, рађена у општој болници, на „затвореном“ или куцајућем срцу, без минималних услова за извођење кардиохируршког захвата, од стране општег хирурга, у условима локалне анестезије, и поред бројних компликација завршила се успешно по болесника, коме је спашен живот. Узимајући у обзир време и околности у којима је рађен овај први хируршки захват на срцу, представљао је несумњив медицински подвиг, значајан у историји кардиохирургије у Србији.

Received • Примљено:
December 28, 2018

Revised • Ревизија:
November 11, 2019

Accepted • Прихваћено:
November 25, 2019

Online first: November 28, 2019

Correspondence to:

Душан ВЕЛИМИРОВИЋ
Владимира Томановића 11
Београд 11000
prof.velimirovic@gmail.com

ХИРУРШКО ЗБРИЊАВАЊЕ ПОВРЕДА СРЦА КАО ПРЕТЕЧА НАСТАНКА И РАЗВОЈА КАРДИОХИРУРГИЈЕ

Прве кардиохируршке операције, рађене четрдесетих и педесетих година, пре ере екстракорпоралног крвотока (ЕКК), биле су операције на „затвореном срцу“. Операције на затвореном, куцајућем срцу, у врло ограниченим техничким условима и код ограничених кардиопатолошких стања, најчешће су имале вредност палијативног хируршког лечења. Поред свих ограничења и недостатака, ова врста кардиохирургије је, у тој почетној фази развоја, ипак доносила значајна побољшања једном броју болесника. Операције на затвореном, куцајућем срцу, као претеча савремене кардиохирургије на отвореном и заустављеном срцу, иако су рађене у малом, тј. ограниченом броју кардиохируршких центара, представљале су снажан подстицај развоју савремене кардиохирургије, чија ера је започела после 1953. године, када је Џон Гибон у САД урадио прву операцију на „отвореном срцу“ уз помоћ машине „срце-плућа“. Проналазак и примена екстракорпоралне циркулације, која је омогућила операције на сувом, заустављеном и отвореном срцу, сматра се једним од највећих медицинских достигнућа друге половине 20. века, чиме је омогућен даљи развој савремене кардиохирургије [1].

Међу оперативним захватима на „затвореном срцу“, који су били претеча савремене кардиохирургије, најстарије хируршке интервенције извођене су после повреда срца и рађене су из нужде, као животно спасавајуће (*life-saving*).

Сматра се да је прву операцију на срцу урадио Лудвиг Рен (*Ludwig Rehn*) из Франкфурта 1896. године, када је хируршки збринуо убудну рану леве коморе, с три шавова, користећи малу интестиналну иглу и свилени конач. Прву успешну репарацију убудне ране срца у САД урадио је Хил (*L. L. Hill*) из Алабама 1902. године. Једну од својих операција повреде десне коморе, збринуте кетгутским шавом, др Хил је урадио у кући повређеног пацијента, у импровизованим условима, на кухињском столу и уз светлост керозинске лампе. Прву велику серију успешно збринутих траума и рана срца објавио је Харкен (*Harken*), ратни хирург америчке армије за време Другог светског рата [1].

ПРВО УСПЕШНО ХИРУРШКО ЗБРИЊАВАЊЕ ПОВРЕДЕ СРЦА У СРБИЈИ

Детаљан опис првог успешног хируршког збрињавања повреде срца у Србији (и у Краљевини Југославији) аутор др Јован Мијушковић изнео је у свом раду „Један успео шав на срцу“, који је објављен у „Српском архиву“ [3].

Према подацима из рада др Мијушковића, „до сада је извршено, уколико је то познато у целој светској литератури, око 300 шавова на срцу. Морталитет износи око 65%, али овде треба приметити, да се успели случајеви ређе публикују, од неуспелих случајева, па се може рећи, да је проценат смрти већи“ [3].

Пацијент др Мијушковића био је старости 15 година и био је рањен револверским пројектилом у пределу леве предње стране грудног коша и у болницу је примљен десет часова после рањавања. Дијагноза је постављена на основу физикалног и рендгенолошког прегледа, којим је констатовано присуство течности у перикарду, као и присуство пројектила у сенци срца, који се кретао синхроно са његовим покретима. Операција је рађена у локалној анестезији, а грудни кош је отворен медијастиналним прозором по Ротерој методу. После отварања перикарда евакуисано је око један литар тамне крви. Констатована је повреда у близини врха десне коморе, са улазном раном од пројектила величине кукурузног зрна, која није крварила. Компресијом десне коморе на месту повреде евакуисан је коагулум, са пројектилом, из њене шупљине, што је последично проузроковало крварење у млазу. Дигиталном компресијом контролисано је крварење из срца, а повреда од пројектила збринута је са четири дубока, повратна, појединачна шавова, коришћењем танке црвене игле [3]. Перикард је затворен ретким појединачним свиленим шавовима. Постоперативни опоравак био је тежак, спор и компликован пнеумонијом и плеуритисом, али на крају је повређени отпуштен кући као успешно излечен [3].

На крају текста др Мијушковић закључује: „Са успехом, ја сам задовољан. Мислим да је ово први успели случај на срцу у нашој држави. Операцију сам вршио под врло тешким околностима... Успех приписујем и брзини са којом сам завршио целу операцију, која није трајала више од 35 минута, а и локалној анестезији коју је овај дечко храбро издржао“ [3] (Слика 1).

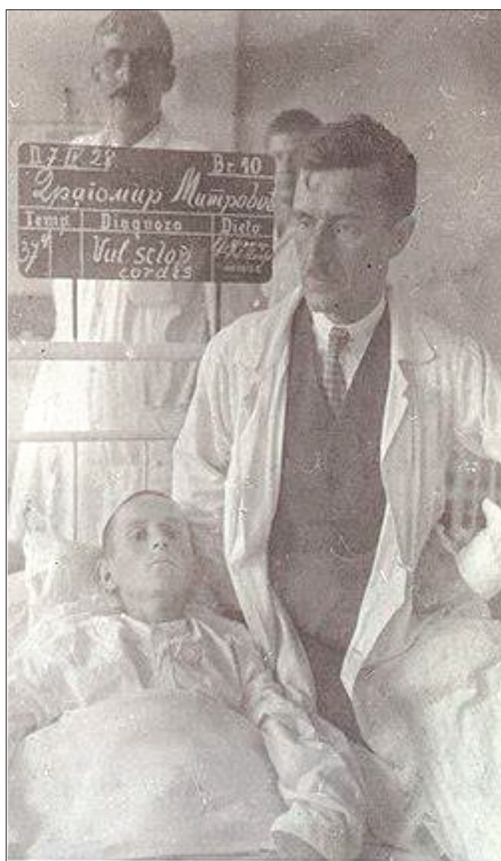
КРАТКА БИОГРАФИЈА ДР ЈОВАНА МИЈУШКОВИЋА (1886–1944)

Др Јован Мијушковић рођен је 1886. у Нишу. Основну школу и гимназију завршио је у Београду, а студије медицине у Бечу, где је промовисан за доктора медицине 1917. године. Као студент, шест година био је председник бечког студентског друштва „Зора“ и уредник истоименог листа, који је заступао идеје југословенске радикалне националне омладине у српско-хрватским областима које су се тада налазиле у оквиру Аустроугарске монархије. Пред светски рат 1914. лист је уташен, многи сарадници затворени, као и сам др Мијушковић, који је у затвору провео годину дана, а потом је интерниран у српски заробљенички логор у Великом Међеру, у Мађарској [4, 6, 8].

По ослобађању враћа се у Србију, где ради на више различитих места и градова, вршећи различите функције. У периоду од 1919. до 1923. радио је као лекар срезова рачанског, ваљевског и тамнавског.

Године 1923. враћа се у Беч на специјализацију хирургије, где проводи годину и по дана, а специјализацију завршава у Београду, на клиници код професора Костића.

Од октобра 1925. године врши функцију шефа хирургије и управника болнице у Ћуприји, а од јуна 1926.

Слика 1. Др Јован Мијушковић са болесником после прве успешне операције повреде срца у Србији (1928)
Figure 1. Dr. Jovan Mijušković with patient after the first successful heart wound surgery in Serbia (1928)

до половине 1932. исте функције обавља у болници у Ваљеву [4, 5].

Године 1933. постављен је за шефа санитета Министарства саобраћаја, а 1936. године постаје већник Општине града Београда [4, 5, 6, 9, 10].

За хонорарног наставника на Медицинском факултету у Београду за предмет Историја медицине изабран је 1936. године [4, 9, 10, 11].

Министар здравља у влади Милана Недића постао је 1941. године, а за шефа хируршке службе Градске болнице у Београду постављен је крајем 1942. године. По ослобађању Београда 1944 године, ухапшен је и стрељан од стране партизана као „непријатељ народа“ [4].

Током своје професионалне каријере, као шеф хируршке службе Ваљевске болнице знатно је повећао обим и квалитет хируршког рада. У периоду од 1927. до 1931. број оперативних захвата се кретао од 343 до 378 годишње [4, 5].

Поред редовног хируршког рада, др Мијушковић публикује и стручне радове из различитих области хирургије, у страним и домаћим стручним часописима и у дневним листовима, понајвише у „Правди“. Бавио се историјом медицине и на Народном универзитету држао је различита тематска предавања: историја медицине Месопотамије, Египта, медицина пре и после Хипократа, медицина александријског доба, ислама и Арабљана [9].

Др Мијушковић је био политички ангажован и припадао је Радикалној странци [10]. Био је и председник клуба већника Градског поглаварства Југословенске радикалне заједнице и председник исте заједнице за Срез тамнавски.

Као министар здравља, целу Србију је за време окупације опасао санитетским кордоном, спречивши ширење заразних болести које су тада харале суседним земљама [8, 10].

Према наводима историчара С. Ђирковића, др Јован Мијушковић је ухапшен 23. октобра 1944. и одлуком Војног суда осуђен на смрт под оптужбом да је „одано служио окупатору и позивао народ на борбу против НОП-а“ и да се посветио „раду на обнови земље“ [6].

Дневни лист „Политика“ је 7. новембра 1944. године објавио списак стрељаних, на коме се налазило име др Јована Мијушковића, који је стрељан „као сарадник окупатора јер је организовао санитетски кордон кроз који су морале да прођу избеглице које су после пропасти Југославије прелазиле у Србију. На тај начин је чувао немачке војнике од могуће епидемије“ [10]. То је била једина „кривица“ због које су га комунисти стрељали! [7].

У српској историографији влада Милана Недића различито је називана – од „колаборационистичке“, „квислиншке“, „марионетске“, па до „влада народног спаса“ [10, 12].

Између осталог, тврди се да „је у питању ‘водећи српски квислинг’ и ‘самозвани отац Србије одраније опседнут немачком војном снагом’, који је прихватањем избеглица стварао мит о себи као спасиоцу, а у основи их искоришћавајући за манипулацију ‘у оквиру политике служења окупатору’, данас се стигло до тврдњи (у најгорем случају) да је у питању ‘најконтроверзнија’ личност српске историје“ [12].

Можда је део историје у Србији од 1941. до 1944. најбоље назвао историчар Сима Ђирковић назвавши га „забрањеном епохом“ [6].

Не улазећи у историјске контроверзе, различита тумачења догађања у Србији током Другог светског рата и немачке окупације земље, што и није тема овога рада, чињеница је да су политички ангажман др Мијушковића, његов положај министра здравља у влади Милана Недића, и припадност политици и покрету који је изгубио рат, најжалост, утицали на његову трагичну судбину.

Име др Јована Мијушковића налази се на списку наставника Медицинског факултета Универзитета у Београду који су удаљени са посла и из наставе у периоду 1944–1953. и који су 2001. године рехабилитовани одлуком Наставно-научног већа истог факултета.

ПРЕГЛЕД ДЕЛА ПУБЛИКОВАНИХ РАДОВА ДР ЈОВАНА МИЈУШКОВИЋА

1. Мијушковић Ј. Један интересантан и редак случај руптуре слезине. Срп Арх Целок Лек. 1925; 12:714–5.
2. Мијушковић Ј. Спазмус једњака после ресекције струме. Срп Арх Целок Лек. 1925; 12:719–20.

3. Мијушковић Ј. Једна интересантна и ретка повреда gravidног утеруса. Срп Арх Целок Лек. 1926; 5:210–2.
4. Мијушковић Ј. Ретка повреда материце. Срп Арх Целок Лек. 1926; 7: 627–9.
5. Мијушковић Ј. Терапија тетануса карболном киселином. Срп Арх Целок Лек. 1926; 7:332–6.
6. Мијушковић Ј. Један случај мултиплицираних повреда црева. Срп Арх Целок Лек. 1927; 8:609–11.
7. Мијушковић Ј. Један успео шав на срцу. Срп Арх Целок Лек. 1928; 12:963–73.
8. Мијушковић Ј. Један случај замашне ресекције танког црева. Срп Арх Целок Лек. 1928; 2:127–9.
9. Мијушковић Ј. Гађански. Прилог радиотерапији акутних запаљења. Срп Арх Целок Лек. 1928; 1:62–3.
10. Мијушковић Ј. Прилог хирургији дијафрагме. Срп Арх Целок Лек. 1929; 5:408–22.
11. Мијушковић Ј. Указ о оснивању нове болнице у Дубровнику и о оправкама које треба да се изврше донесен од Сената 13. марта 1550. Медицински преглед. 1938:7–9. (текст објављен на француском језику).

У овом раду приказан је део библиографије др Јована Мијушковића, која је тематски врло хетерогена и односи се на различите области хирургије: абдоминална хирургија, ендокрина хирургија, гинекологија, радиотерапија, кардиохирургија. Овај приказ радова има за циљ да покаже захтеве времена и стадијум тадашњег развоја хирургије, који је подразумевао врло широк опус хируршког рада. Тада нису постојале специјалистичке хируршке дисциплине и општи хирурзи су морали да овладају хируршким вештинама које су покривале бројне и различите делове хируршке патологије. Развојем хирургије, нарочито после Другог светског рата, и рађањем нових хируршких дисциплина обим хируршког рада се сужавао и хируршки рад одвија се данас доминантно у оквиру нових специјализација и супспецијализација.

ДИСКУСИЈА

Подаци који се могу наћи у литератури о др Јовану Мијушковићу су оскудни, углавном су дати у лексикографској форми и највећим делом баве се политичком и социјалном активношћу др Мијушковића. Међутим, у скоро свим кратким биографским текстовима посебно је назначена прва операција хируршког збрињавања повреде срца, коју је др Мијушковић урадио у Ваљеву 1928. године. Погрешно је ова операција представљена у литератури као „операција на отвореном срцу“. Ова терминолошка грешка је разумљива пошто ниједан од објављених текстова није изашао из руку кардиохирурга.

Др Илија Трипковић, хирург Ваљевске болнице, чијом иницијативом је у Ваљеву 2002. године основана невладина организација „Фондација др Јован Мијушковић“ [7], написао је 1993. године текст „Др Јован Мијушковић, зачетник кардиохирургије у

Србији“, који садржи обимније податке из биографије и професионалне каријере др Мијушковића, са цитатом његовог оригиналног текста о првој операцији срца, коју је урадио 1928. године [4].

Увидом у ауторски рад др Мијушковића „Један успео шав на срцу“ [3] може се схватити сва тежина ове операције, која је рађена у условима који су потпуно непримерени данашњој кардиохирургији [3].

У периодима пре проналаска и примене машине за ЕКК операције повреде срца рађене су на куцајућем срцу са великим али прихватљивим ризиком пошто се радило о животно спасавајућим процедурама. И у данашње време у кардиохируршким центрима поједине повреде срца могу да се раде без машине за ЕКК, што зависи од величине повреде, врсте оружја, повреде осталих структура срца и других органа и ткива итд., али је неопходно да се у случају немогућности збрињавања повреде срца она одмах ради у условима вантелесног крвотока, тј. на отвореном срцу. У општим болницама, које немају кардиохирургију и машину за вантелесни крвоток, и данас се у случајевима животне угрожености повређеног и немогућности транспорта повреде срца збрињавају на куцајућем срцу од стране општинских хирурга. Услови у којима се те операције раде у овим болницама нису оптимални, већег су ризика, али су оправдане и одвијају се у далеко бољим условима од оних у којима су рађене пионирске операције на срцу током почетка XX века.

Величина хируршког подвига др Мијушковића и његова храброст да се упусти у спасавање живота младом рањенику, који је стигао у болницу 10 сати после рањавања, добијају на значају када се сагледају услови у којима је операција рађена.

Радити операцију повреде срца у условима локалне анестезије, са отварањем грудног коша без електричног стернотоме, а применити медијастинални „прозор“ са ресекцијом два ребра, немогућност примене инвазивног хемодинамског мониторинга, као и одговарајућих инфузионих раствора, лекова, адекватног хируршког инструментаријума и шавног материјала, и без машине за вантелесни крвоток у приправности, била је храбра и оправдана одлука предузета из неопходности спасавања живота повређеном пацијенту.

Опис хируршке технике, са маневром асистента и компресијом повређене десне коморе између кажипрста и палца леве руке оператора, и шивење ране дубоким, појединачним, наизменичним, свиленим шавовима, указују на коректну хируршку технику.

ЗАКЉУЧАК

Неоспорно да је операција успешног хируршког збрињавања пројектилне ране срца од стране др Јована Мијушковића, урађена у Ваљеву 1928. године, подвиг настао у времену пре рађања кардиохирургије и може се сматрати подухватом значајним у аналима српске хирургије и, посебно, претечом кардиохирургије у Србији.

Сплет историјских догађаја у Србији током Другог светског рата, политичка делатност др Мијушковића, његова активност као министра здравља у влади Милана Недића и, на крају, пресуда да буде стрељан „као непријатељ народа“, учинили су да његова богата професионална каријера и подвиг првог успешног хируршког збрињавања повреде срца у Србији и Југославији остају дуго времена табу тема, прикривена његовом трагичном судбином непосредно после завршетка Другог светског рата.

Рехабилитација др Јована Мијушковића од стране Наставно-научног већа Медицинског факултета

Универзитета у Београду из 2001. године омогућила је реафирмацију његове професионалне хируршке каријере и историјског места претече српске кардиохирургије.

ЗАХВАЛНИЦА

Аутор се захваљује проф. др Бошку Ђукановићу на уступању делова историјско-архивских података и литературе која је коришћена у припреми овога рада.

ЛИТЕРАТУРА

1. Велимировић Д. Кратка историја кардиохирургије. У: Велимировић Д, уредник. Историја кардиохирургије у Србији. Београд: Oxford Book Media Solutions; 2017:17–48.
2. Велимировић Д. Хронологија развоја кардиохирургије у Србији. У: Велимировић Д, уредник. Историја кардиохирургије у Србији. Београд: Oxford Book Media Solutions; 2017:49–74.
3. Мијушковић Ј. Један успео шав на срцу. Срп Арх Целок Лек. 1928; 12:963–73.
4. Трипковић И. Др Јован Мијушковић, зачетник кардиохирургије. Хируршка служба, Ваљевска болница, Ваљево. 1993:1–6. (Лична архива)
5. Ранковић З, уредник. Биографски лексикон ваљевског краја, књига 3, свеска 11, Ваљево 2007.
6. Ћирковић С. Ко је ко у Недићевој Србији 1941–1944. Лексикон личности. Слика једне забрањене епохе. Београд: ИПС Медиа: Просвета; 2009.
7. Карапантић Б. Зaslуге доктора Мијушковића. Ревизија Колубара. Писма. ИП. Колубара: Ваљево; 2003.
8. Трипковић И, Матић С. Развој хирургије у Ваљеву. У: Чоловић Р, уредник. Историја хирургије у Србији. Београд: Просвета; 2001:204–5.
9. Г. др Јован Мијушковић–нови професор Медицинског факултета. Београдске општинске новине, друштвена хроника. 1936:103–4.
10. Википедија – слободна енциклопедија: Јован Мијушковић; 28. мај. 2019.
11. Вељковић С. Хроника Медицинског факултета у Београду (1920–2010). Београд: Медицински факултет; 2010.
12. Милосављевић О. Потиснута истина–колаборација у Србији 1941–1944. Београд: Хелсиншки одбор за људска права у Србији; 2006.

Dr Jovan Mijušković, precursor of cardiac surgery in Serbia

Dušan Velimirović

Scientific Society of Serbia, Department for Medico-Biological Sciences, Belgrade, Serbia

SUMMARY

The beginnings of cardiac surgery in Serbia date back to the aftermath of World War II, when the first “closed heart surgery” was performed in Belgrade. It was done by Professor Vojislav Stojanović at the Second Surgical Clinic, and shortly afterwards, during the 1950s, by Professor Izidor Papo at the Medical Military Academy, also in Belgrade. “Open heart surgery,” using heart-lung machine, was introduced in Serbia in 1960, and performed by the same cardiac surgery pioneers.

Some of the very first heart operations in the world had been done before cardiac surgery was even officially recognized as a surgical discipline. Therefore, they were performed only as lifesaving procedures in patients with heart wounds.

This article describes the first successful surgical treatment of heart wound in Serbia. It was a penetrating revolver wound, and the operation took place on April 7, 1928, at Valjevo City hospital, performed by Dr. Jovan Mijušković, who had received his degree from the School of Medicine in Vienna in 1917, and over the years worked as director and chief of surgical departments in various hospitals – Čuprija, Valjevo, as well as in the City Hospital in Belgrade. He was elected Professor of History of Medicine at Belgrade School of Medicine in 1936. In 1941 he was appointed Minister of Health in the pre-war Serbian Government. Sadly, upon liberation of Belgrade in 1944, this surgical pioneer was arrested and executed.

Keywords: cardiac surgery; history; Serbia